

УДК 82-1/-9

КОБИЛКО Наталія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6, Харківський національний університет внутрішніх справ, пр. Льва Ландау, 27, Харків, 61080, Україна (kobilko89@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8123-4156>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.12>

Бібліографічний опис статті: Кобилко, Н. (2021). Сучасна химерна проза та жанрові різновиди «темної літератури». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 47, 93–98.* doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.12>

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ХИМЕРНА ПРОЗА ТА ЖАНРОВІ РІЗНОВИДИ «ТЕМНОЇ ЛІТЕРАТУРИ»

Анотація. У статті розглянуто основні жанри «темної літератури» та виявлено їх спільні риси з українською химерною прозою, яка посідає чільне місце в сучасному літературному процесі. Сьогодні автори дедалі частіше використовують міфологічні мотиви й сюжети, звертаються до фольклорних образів-символів та елементів народної обрядовості.

В Україні на химерній жанровій та авторській прозі спеціалізується «Дім химер», заснований письменницею В. Гранецькою та поетом В. Сордом. Кластер «темної літератури» об'єднує містично-психологічний трилер, горор, детективний нуар, темне фентезі, магічний реалізм, новітню українську демонологію/міфологію тощо.

У творах сучасних авторів простежено чимало рис, характерних для химерного прозописьма другої половини ХХ століття, а саме: умовність, саркастичність, гротескність, зміну тональностей, ірреальність, ліричність, філософську спрямованість, інтелектуалізм. У романах немає чіткого сюжету, натомість вони містять заплутану оповідь і несподівану кінцівку, порушено хронотоп. Часто митці вдаються до змалювання двох паралельних світів, а головними героями є люди й міфічні істоти, такі як янгол, відьма, мавка, домовик, перевертень, потерчата, гонимарник-двобушник, Птаха й Стрибог, Смерть, Одін, Ловець Снів, Бог, Доля, Хаос.

Серед проаналізованих жанрів сучасної «темної літератури» найбільшу спорідненість із химерною прозою виявляють магічний реалізм, готичний роман, фентезі, горор і психологічний трилер, які зберігають атмосферу таємничості й ірреальності, частково використовують елементи міфів і фольклору. Це дає підстави стверджувати, що українська химерна проза еволюціонувала та продовжує розвиватися.

Ключові слова: химерне прозописьмо, магічний реалізм, готичний роман, фентезі, горор, психологічний трилер.

КОBYLKO Nataliia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Social-Humanitarian Disciplines of Faculty № 6, Kharkiv National University of Internal Affairs, 27, Lva Landau Avenue, Kharkiv, 61080, Ukraine (kobilko89@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8123-4156>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.12>

To cite this article: Kobylko, N. (2021). Suchasna khymerna proza ta zhanrovi riznovydy “temnoi literatury” [Modern Ukrainian chimerical prose and its genre varieties of “dark literature”]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia “Filolohiia” – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 47, 93–98.* doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.47.12> [in Ukrainian].

MODERN UKRAINIAN CHIMERICAL PROSE AND ITS GENRE VARIETIES OF "DARK LITERATURE"

Summary. *The article considers the main genres of "dark literature" and reveals their common features with the Ukrainian bizarre prose, which occupies a prominent place in the modern literary process. Today, authors increasingly use mythological motifs and plots, turn to folklore images-symbols and elements of folk rituals.*

In Ukraine, the House of Chimeras, founded by the writer V. Granetska and the poet V. Sord, specializes in bizarre genre and author's prose. The cluster of "dark literature" combines a mystical-psychological thriller, horror, detective noir, dark fantasy, magical realism, the latest Ukrainian demonology/mythology, etc.

In the works of modern authors there are many features characteristic of the bizarre prose of the second half of the twentieth century, namely: conventionality, sarcasm, grotesqueness, change of tones, unreality, lyricism, philosophical orientation, intellectualism. The novels do not have a clear plot, it contains a confusing story and an unexpected ending, broken chronotope. Artists often depict two parallel worlds, and the main characters are people and mythical creatures, such as an angel, a witch, a peacock, a house, a werewolf, a tortoise, a double-minded chaser, a bird and a jumper, death, one, dream catcher, god, Chaos.

Among the analyzed genres of modern "dark literature" the most related to whimsical prose are magical realism, gothic novel, fantasy, horror and psychological thriller, which preserve the atmosphere of mystery and unreality, partially using elements of myths and folklore. All this gives grounds to claim that Ukrainian bizarre prose has evolved and continues to develop.

Key words: *bizarre prose writing, magical realism, gothic novel, fantasy, horror, psychological thriller.*

Постановка проблеми. В історії розвитку української літератури особливе місце посідає химерна проза. Її з'ява викликала гострі дискусії та суперечки щодо питань жанрової дефініції, причин виникнення і стильових особливостей. Тривалий час не було терміна на позначення нового явища, а саму химерну прозу розглядали в аспекті готичного роману та магічного реалізму. Літературознавці висловлювали думки про безперспективність, умовність і навіть відмирання цього жанру, на що вказувала тривала перерва в тринадцять років між виходом роману О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця» і дилогією В. Земляка «Лебедина згряя» та «Зелені Млини». Це своєрідне перше відродження химерної прози, друге ж відбувається у XXI столітті. На думку В. Шевченко, під час «хрущовської відлиги» митці у творчості повернулися до суто національних традицій з метою популяризувати давню культуру свого народу, відродити її самобутність. Химерна проза сприяє цьому найкраще. «У XXI столітті, а особливо в період з 2014 року й до сьогодні, українська нація потребує вже з інших причин акцентування на національне забарвлення у культурі та освіті. На фоні цього явища в сучасній

українській літературі відбувається повернення із забуття та еволюція химерної прози» (Шевченко, 2017, с. 68).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі романи сучасних авторів, які продовжують традиції химерної прози, стали об'єктом дослідження таких літературознавців, як Я. Голобородько, А. Гурдуз, К. Лобань, О. Сазонова, С. Хороб, Н. Янкова та ін. Ґрунтовними є розвідки В. Шевченко про еволюцію жанру химерної прози, про спільні й відмінні риси химерного прозописма XX і XXI століть, причини його відродження.

Метою статті є розгляд основних жанрів «темної літератури», виявлення спільних їх рис з українською химерною прозою.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати особливості творів магічного реалізму, готичного роману, фентезі, горору та психологічного трилеру, що стали видозміненою формою української химерної прози другої половини XX століття; виокремити міфологічні та фольклорні елементи, які є засобом творення нової художньої реальності.

Виклад матеріалу. Сьогодні жанр химерної прози активно й повноцінно розвивається. Автори використовують міфологічні

мотиви й сюжети, фольклорні образи та символи. Звичайно, на стиль оповіді й зображення чарівних істот та обрядів вплинули постмодерні віяння (Шевченко, 2015, с. 297). Традицію української химерної прози продовжують В. Гранецька («Тіло», «Мантра-омана»), А. Процайло («Привид безрукого ката»), В. Шкляр («Кров кажана»), Т. Винокурова-Садиченко («Жарт перший. Із життя психів», «Жарт другий. Квіт папороті»). Чільне місце фольклор і міфологія посідають у творчості Дари Корній. Більшість дослідників до химерної прози відносять романи «Зозулята зими» та «Крила кольору хмар», створені нею у співтворстві з Талою Владиміровою, але ми не можемо залишити поза увагою й «Гонихмарника» й сагу «Зворотній бік світла», «Зворотній бік темряви», «Зворотній бік сутіні» та «Зворотній бік світів».

У творах сучасних авторів представлені два паралельні світи – кожен із своїми мешканцями, законами й правилами, які не можна порушувати, щоб не втратити рівновагу. Поряд із людьми співіснують різні міфічні персонажі, такі як янгол, відьма, мавка, домовик, перевертень, потерчата, гонихмарник-дводушник, Птаха й Стрибог, Смерть, Один, Ловець Снів, Бог, Доля, Хаос. В. Шевченко зауважує, що твори сучасної української літератури «мають дивні та неоднозначні сюжети, заплутану побудову оповіді, містичних героїв та несподівані кінцівки, до всього цього додаються саркастичність або гротескність, інколи, навпаки, ліричність» (Шевченко, 2015, с. 299).

На думку Ю. Падар, використання міфу, фольклору, елементів народної обрядовості є засобом творення нової художньої реальності, яка порушує важливі соціальні, моральні й етичні проблеми. Саме це і є характерними рисами химерного прозописма. Твори багатьох сучасних українських авторів засновані на містичних подіях і сповнені національного колориту. Це все дає підстави стверджувати, що химерна проза посідає одне з провідних місць у літературному процесі XXI століття.

Виданням і популяризацією книжок авторів, які «спеціалізуються на химерній жанровій та авторській прозі» в Україні займається «Дім Химер», заснований письменницею В. Гранецькою та поетом В. Сордом. Під химерною прозою вони розуміють

кластер «темної літератури», зокрема містично-психологічний трилер, горор, детективний нуар, соціальна фантастика, готику/неоготику, темне фентезі, стімпанк, романи й оповідання на основі історичних містифікацій, екзистенційний (пост)апокаліпсис, футуристичну (анти)утопію, магічний реалізм, моторошні True story, новітню українську демонологію/міфологію (Дім химер, 2021).

Розпочнемо з магічного реалізму, адже в Літературознавчому словнику-довіднику зазначено, що химерний роман має з ним найбільше спільних рис. У творах органічно поєднано елементи реального та фантастичного, побутового й міфологічного, дійсного й уявного (Літературознавчий словник-довідник, 2007, с. 428). Суттєвими ознаками як магічного реалізму, так і химерної прози є умовність, гумор і різні його відтінки, хронологічна непослідовність, зміна тональностей, переплетення реального з ірреальним, сучасного з минулим, філософська спрямованість, інтелектуалізм творів, відсутність хронотопу, наявність міфічних і химерних персонажів. Позаяк ідею автора закодовано, то доречно говорити про насичення прози образами-символами (символіка чисел, кольорів) і міфологемами, тобто уламками міфів. Магічний реалізм притаманний насамперед латиноамериканській літературі. Проте в сучасних українських авторів ми теж простежуємо його риси. Яскравими представниками цього жанру є Ю. Винничук («Вікна застигло часу»), «Місце для дракона»), Т. Прохасько («Непрості»), Г. Пагутяк («Слуга з Добромиля»), І. Весни («Душа»), М. Гримич («Острів Білої Сови»).

З міфологією та фольклором пов'язаний ще один літературний жанр, що виник у XX ст. в англійській прозі й займає проміжне місце між фантастикою та казкою-фентезі. Його генеалогія сягає народних епосів європейських країн. Сьогодні ж фентезійна література багата поетичними й химерними образами, нереалістичними подіями. Для неї характерне змішування жанрів і стилів (філософська, містична, історична, детективна), що спостерігаємо й в українській химерній прозі. Проте нас більше цікавить темне фентезі. Автор роману «Аркан вовків» молодий київський письменник П. Дерев'яно стверджує, що воно відріз-

няється від інших видів фентезі, зокрема міського, героїчного, гумористичного, тим, що в ньому «мало світла», головними героями є поганці. У творах автори подають суміш кривавих, похмурих сцен і депресивних моментів. Здебільшого вони створюють альтернативну історію із залученням українського фольклору та міфології (Поліщук, 2021).

Подібним до фентезійної літератури є готичний роман, в основу якого покладено фантастику, містику, таємничі пригоди, а головний герой – демонічна особа. Готичний роман поєднує в собі середньовічні історії жахів, народні сказання, повір'я та приказки. Сюжет творів будують навколо таємниці, оповідь просякнута атмосферою страху, просторові локуси – ліси, розриті могили, перехрестя доріг. У сучасній українській літературі жанр готичного роману розробляють жінки-письменниці. Н. Герасименко до найяскравіших творів відносить романи А. Серової («Інший вид»), І. Хомин («Сакрал»), Х. Талан («Яга»), М. Омели («Квіт папороті»), П. Кулакової («Я пам'ятатиму твоє обличчя»). Дослідниця зазначає, що, незважаючи на перевагу теми ірреального (наявність демонічних істот – відьми, упирі, русалки, чорти, вурдалаки), твори А. Серової та І. Хомин належать до готичних, решта романів – симбіоз різних жанрів, поєднання любовної та ірреальної прози. Дослідниця Н. Герасименко причину успіху сучасного готичного роману вбачає в тому, що «жахалки», надприродні явища додають гострих відчуттів до буденності. Саме це спонукає читачів узяти до рук книжки, сторінки яких оповиті таємницями, містикою, де можна зустріти демона, упиря, вовкулаку...» (Герасименко, 2021).

З готичним романом тісно пов'язаний горор (жахи). У Літературознавчому словнику-довіднику готичний роман іменується як «роман жахів», або «чорний роман». Проте в сучасному літературному просторі горор має свою специфіку. В основу творів покладено явища, які найбільше впливають на психіку читача. Найчастіше автори надають перевагу темі смерті. На другому місці – невідомість і присутність потойбічної сили. Важливу роль відіграє зображення замкнутого простору. Переважають такі відчуття, як біль, страждання, провина, самотність. Серед авторів

жанру горору варто виокремити Н. Вівчарика («Те, що серед нас»), Д. Піскорського («Лінія шквалу»), В. Кузнєцова («Знаряддя»), І. Антонюка («Шепіт сосен»), О. Завару («Гелтер Склтер»).

Як жанр детективної та масової літератури, як явище літератури жахів постає трилер. У Літературознавчій енциклопедії виявляємо таке його визначення: «Трилер – жанр кіно та літератури, у яких специфічні засоби повинні викликати в глядачів або читачів почуття співпереживання, пов'язане з емоціями тривожного очікування, невизначеності, хвилювання чи страху» (Літературознавча енциклопедія, 2007, с. 499).

Жанрово трилер дуже подібний до пригодницької літератури, адже заснований на таємниці, яку головний герой має розкрити. Водночас трилер має за мету загострити почуття читача, тож досить часто автор подає неочікуваний фінал, будує текст на контрастах. Сюжет трилеру розвивають за схемою: злочин, його розслідування, викриття злочинця. У тексті оповідь здебільшого ведуть від імені жертви або злочинця. Прикметною рисою цього жанру є затягування драматичної паузи, що викликає в читача нервову напруженість, тривогу очікування, неспокій. Із цього погляду трилер близький до готичного роману.

Позаяк в основу сюжету трилера закладено розкриття злочину, то деякі літературознавці (О. Анциферова, Б. Брехт, Я. Маркулан) зараховують його до жанрів детективної літератури. На думку ж А. Охріменко, «хоча детектив і трилер багато в чому схожі, основною їх відмінною рисою є композиція сюжету: в детективі дія в часі рухається назад, до розгадки, тоді як в трилері – вперед, до катастрофи» (Охріменко, 2011, с. 396). Інші дослідники, зокрема О. Малахов, схилиються до думки, що трилер споріднений із горором – літературою жахів, яка останнім часом надзвичайно популярна. Проте не варто забувати, що трилер має на меті не лише викликати почуття страху, а й розгадати таємницю, викрити злочин.

Сьогодні виокремлюють такі різновиди трилера: медичний, історичний, юридичний, пригодницький, політичний, шпигунський, романтичний, психологічний, техно-трилер, трилер-катастрофа. Отже, трилер – жанр літе-

ратури, що виник унаслідок схрещення архаїчних форм і нових структур.

Композиційно трилер можна поділити на такі частини: скоєння злочину, тобто постановка проблеми; боротьба головного героя з негативним персонажем; розкриття злочину. Важливо пам'ятати, що автори цього жанру розповідь вибудовують, застосовуючи ефекти саспенсу (тривога очікування) і стазису (психологічний ступор). У такий спосіб досягають максимального ефекту. Фабула трилеру теж цікава, адже вибудовують її в хронологічній послідовності: від моменту злочину до його розкриття. Водночас автори певною мірою порушують традиційний хронотоп, межу «свій/чужий». «Свій» простір керується законом, правилами, нормами, у «чужому» панує хаос, безлад, аморальність. Тонку межу порушує злочинець, який уносить хаос у гармонійний світ жертви. Події відбуваються здебільшого в темний час доби. Це можуть бути сутінки або глибока ніч. Сюжет твору розгортається динамічно. Оскільки головна увага прикута до відчуттів читача, письменники не перевантажують романи описами, не занурюються в психологію героя-вбивці, навіть обирають прості імена для персонажів.

Трилер – своєрідний літературний жанр, який поєднав у собі риси пригодницького й готичного романів, детективу, горору, він генетично пов'язаний із билиною, чарівною

казкою та загадкою. Сьогодні в цьому жанрі працюють М. Кідрук, І. Павлюк, С. Пономаренко, А. Кокотюха, П. Кулакова, К. Циганчук, С. Карюк, В. Лис.

Новим і малодослідженим стилем у літературі є Freakness, який зосереджений на зображенні жахів і темряви людської душі, найпохмуріших аспектів людської свідомості. Його започаткував В. Сліпець, автор книжок «Там, де янголів нема: Рима, біль та журба», «Пісні самогубців», «Кінець шляху». Письменник акцентує свою увагу на унікальності окремих людей, їхніх рисах характеру, що, з одного боку, лякає, а з іншого – притягає читача.

Висновки. Розглянувши окремі жанри сучасної української літератури – своєрідний кластер «химерних творів», можна стверджувати, що вони є видозміненою формою явища, яке виникло в другій половині XIX століття. Магічний реалізм, готичний роман, фентезі, горор, психологічний трилер зберігають атмосферу химерності, таємничості, ірреальності, частково використовують елементи міфів і фольклору. Отже, українська химерна проза еволюціонувала та продовжує розвиватися.

Перспективним є аналіз образів-символів (міфологічних і народнопоетичних) у творах, що належать до кластеру «темної літератури» та химерної прози.

ЛІТЕРАТУРА

- Герасименко Н.** Український готичний роман : між світлом і темрявою. URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/ukrayinskyj-gotychnyj-roman-mizh-svitlom-i-temryavoju/> (дата звернення: 17.10.2021).
- Горор (жахи). URL: https://rubie.in.ua/category/ukr_horor/ (дата звернення: 17.10.2021).
- Дім химер. URL: <https://chimeraspublisher.com.ua/about.html> (дата звернення: 17.10.2021).
- Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 2. 624 с.
- Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : Академія, 2007. 752 с.
- Охріменко А.С.** Трилер як тип тексту: теоретичний аспект. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14. Т. 5. С. 394–401.
- Падар Ю.А.** «Магічний реалізм» і «химерна проза» : протистояння чи взаємодія? *Літературознавчі студії*. 2011. Вип. 33. С. 397–404.
- Поліщук К.** Темне фентезі й альтернативна історія : інтерв'ю з письменником Павлом Дерев'янком. URL: <https://gre4ka.info/interv-iu/55397-temne-fentezi-i-alternatyvna-istoriia-interv-iu-z-rpysmennukom-pavlom-derev-iankom> (дата звернення: 17.10.2021).
- Шевченко В.** Відродження химерної прози XXI століття на фоні зростання національно-патріотичного настрою в суспільстві держави. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2017. Вип. 1. С. 67–70.
- Шевченко В.** Еволюція жанру «химерної прози» в XXI столітті. *Вісник Житомирського державного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2015. Вип. 2. С. 297–301.

REFERENCES

- Gherasymenko, N.** (n.d.). *Ukrajinsjkyj ghotychnyj roman: mizh svitlom i temrjavoju* [Ukrainian Gothic novel: between light and darkness]. Retrieved October 17, 2021, from <https://litgazeta.com.ua/articles/ukrayinsjkyj-gotychnyj-roman-mizh-svitlom-i-temryavoyu/> [in Ukrainian].
- Ghoror (zhakhy)* (n.d.) [Horror]. Retrieved October 17, 2021, from https://rubie.in.ua/category/ukr_horor/ [in Ukrainian].
- Ghrom'jak, R. T., Kovaliv Ju. I., Teremko, V. I.** (Eds.). (2007). *Literaturoznavchij slovnyk-dovidnyk* [Literary dictionary-reference book]. Kyiv : Akademija [in Ukrainian].
- Dim khymer* (n.d.) [The house of chimeras]. Retrieved October 17, 2021, from <https://chimeraspublisher.com.ua/about.html> [in Ukrainian].
- Kovaliv, Yu. I.** (Ed.). (2007). *Literaturoznavcha encyklopedija* [Literary encyclopedia] (Vols. 1–2; Vol. 2). Kyjiv : Akademija [in Ukrainian].
- Okhrimenko, A. S.** (2011). Tryler jak typ tekstu: teoretychnyj aspekt [Thriller as a type of text: a theoretical aspect]. *Mova i kuljtura – Language and culture* (Issue 14) (Vol. 5), (pp. 394–401) [in Ukrainian].
- Padar, Ju.A.** (2011). «Maghichnyj realizm» i «khymerna proza»: protystojannja chy vzajemodija? [«Magical realism» and «whimsical prose»: confrontation or interaction?]. *Literaturoznavchi studiji – Literary studies* (Issue 33), (pp. 397–404) [in Ukrainian].
- Polishhuk, K.** (n.d.). *Temne fentezi j aljternatyvna istorija : interv'ju z pysjmennykom Pavlom Derevjankom* [Dark Fantasy and Alternative History: An Interview with Writer Pavel Derevyanko]. Retrieved October 17, 2021, from <https://gre4ka.info/interv-ju/55397-temne-fentezi-i-alternatyvna-istoriia-interv-ju-z-pysmennykom-pavlom-derev-iankom> [in Ukrainian].
- Shevchenko, V.** (2017). Vidrozhennja khymernoji prozy XXI stolittja na foni zrostannja nacionaljno-patriotychnogho nastroju v suspiljstvi derzhavy [Revival of bizarre prose of the XXI century against the background of the growth of national-patriotic mood in the society of the state]. *Visnyk Zaporizjkogho nacionaljnogho universytetu. Filologichni nauky – Bulletin of Zaporizhia National University. Philological sciences*, 1, 67–70 [in Ukrainian].
- Shevchenko, V.** (2015). Evoljucija zhanru «khymernoji prozy» v XXI stolitti [The evolution of the genre of «whimsical prose» in the twentieth century]. *Visnyk Zhytomyrsjkogho derzhavnogho universytetu. Filologichni nauky – Bulletin of Zhytomyr State University. Philological sciences* (Issue 2), (pp. 297–301) [in Ukrainian].